

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94 (477)(092)

DOI <https://doi.org/10.24919/2312-2595.16/58.16>

Олег ПЕТРЕЧКО

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Лесі Українки, 46, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (o.petrechko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5535-3730>

ІСТОРИОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В ЗАКОРДОННОМУ УКРАЇНОЗНАВСТВІ 1940–1980-Х РР.

Рецензія на наукове видання:

Сабінський М. Постать Михайла Грушевського в українській закордонній історіографії 1940–1980-х рр. Х.: Мачулін, 2024. 264 с.

Рецептивна проблематика здобуває дедалі більшу популярність у сучасній історіографії з огляду на щораз більше розуміння того, що лише контекстуальний підхід надає можливість коректної інтерпретації спадщини визначних українських інтелектуалів модерної доби. При цьому на тлі якісних поодиноких опрацювань рецепції творчої діяльності знакових істориків ХІХ – першої третини ХХ ст. вирізняється інтенсивність розроблення рецептивної грушевськани. Найбільше в цьому плані натепер зробив науковий редактор рецензованої книги професор Віталій Тельвак. Власне, в річищі науково-дослідної програми останнього – і хронологічне продовження його власних студій, і виконане монографічне дослідження М. Сабінського.

Темою своєї праці автор обрав грушевськознавчий дискурс непростого для дослідження періоду української історіографії, коли її чоловічі представники після початку Другої світової війни були змушені залишити материкові терени і розвивати традиції національної соціогуманітаристики на чужині – спочатку в західноєвропейських осередках, а відтак і на американському континенті. Згадана складність зумовлена потребою постійного врахування суспільно-політичного контексту історіографічних дискусій, адже за кордоном опинилися представники багатьох течій українського громадського життя (насамперед націоналістичної, гетьманської та республіканської), які інтерпретували спадщину автора «Історії України-Руси» з урахуванням своїх ідейних симпатій, тим самим нерідко її інструменталізуючи. Тож історіографічний аналіз слід було провести так, щоб мимоволі не стати затятим опонентом котроїсь із ідейних течій і замість аналітика історіографічного багатоголосся не перетворитися на ще одного палкого оборонця тієї чи тієї візії.

Врешті, вкажемо й на чималі методологічні виклики, котрі стояли перед М. Сабінським. Йдеться про виразну полісюжетність вибраної ним теми дослідження, що передбачає необхідність доброї орієнтації в багатьох грушевськознавчих проблемах (історіографічних, літературознавчих, суспільно-політичних та ін.), що їх інтерпретації подекуди й дотепер не отримали консенсусу в сучасній українській науці. Чималим викликом були і зрозумілі логістичні труднощі з доступом до різнопланових джерел та літератури в умовах жорстких обмежень, пов'язаних із пандемією та повномасштабною російською агресією. Забігаючи наперед, наголосимо, що з усіма згаданими щойно, а також багатьма іншими викликами, про які говоритимемо далі, М. Сабінський впорався доволі професійно.

© Петречко Олег, 2024

ISSN 2312-2595 (Print) ISSN 2664-3715 (Online)

Цілком прийнятною є структура монографії. Вона відповідає поставленим завданням і дає можливість з достатньою повнотою висвітлити основні проблеми запропонованої теми. Матеріал викладено на підставі проблемно-хронологічного підходу логічно й послідовно. Рецензована книга складається зі вступу, чотирьох розділів (поділених на підрозділи) та висновків.

Розлоге доведення М. Сабінським багатоаспектної актуальності вибраної теми не залишає сумнівів в її наукознавчій важливості та громадській затребуваності. Не викликає зауважень і авторське формулювання об'єкта та предмета дослідження, його мети і завдань, хронологічних і географічних меж. Новизну результатів рецензованої праці засвідчує залучення широкого кола різнопланових історіографічних джерел та здійснений на їх підставі всебічний компаративний аналіз особливостей обговорення багатоаспектної грушевськознавчої проблематики в українській діаспорній історіографії.

Перший розділ «Історіографія та джерела» традиційно складається із двох частин, в яких визначено стан та провідні напрями опрацювання теми, а також характеризується й класифікується комплекс історіографічних джерел. У першому підрозділі автор аналізує чималу за обсягом історіографію проблеми за хронологічним критерієм, відтворюючи якісні зміни в осмисленні діаспорної грушевськіани протягом останнього півстоліття. При цьому вповні аргументовано сучасний дослідник відштовхується від саморефлексій безпосередньо представників української закордонної історіографії. Важливо, що свій аналіз М. Сабінський супроводжує належною екземпліфікацією, котра не залишає сумнівів у слушності його висновків.

У другій частині першого розділу сучасний історіограф звертається до аналізу джерельної бази дослідження. Цілком виправдано він вказує на особливість джерельного підґрунтя своєї роботи, адже залучений масив різнопланових текстів стосується порівняно недавнього минулого і опрацювання архівних колекцій закордонних українознавців натепер перебуває практично на початковій стадії або й не розпочалося з причин фінансової неможливості потрапити до західних академічних осередків. Тож у перспективі на нас може очікувати суттєве прирощення джерельного матеріалу, яке додасть чимало нюансів у реконструйовану автором картину.

Характеризуючи джерельну базу та спираючись на методіку системно-структурного аналізу, М. Сабінський цілком обґрунтовано виділяє три основні джерельні комплекси: «конкретний текст», «великий текст» та «історико-культурний контекст». Позитивно те, що автор виправдано звертає особливу увагу на використання рецензій та критичних матеріалів, які існували винятково в просторі дискусій та засвідчували відповідну історіографічну рефлексію на наявні в дослідницькому просторі грушевськознавчі праці. Адже саме в рецензіях стисло обговорювалися різні проблеми історіографічних пошуків.

Тривалий час в історіографії вважалося, що листування є цікавим і важливим джерелом, але матеріалом вторинного допоміжного характеру, який лише розставляє певні нюанси в розумінні історичного часу. Однак, крім комунікативно-інформаційного аспекту, епістолярна спадщина розкриває суб'єктивний людський вимір історії. У листах виявляється живе буття, події, факти, мотиви вчинків пояснюються через призму індивідуального, суб'єктивного сприйняття. Саме ця особливість листів як наукових джерел є дуже цінною, що допомагає об'єктивізувати знання про минуле, перевірити усталені погляди. Отже, похвальним є широке використання автором епістолярної спадщини українських закордонних істориків. Саме в їх епістолярії міститься рідкісна інформація про перебіг історіографічного пошуку, непублічні характеристики колег, обговорюються питання концептуального характеру, різноманітні позанаукові проблеми творчого пошуку, котрі нерідко впливали на інтенсивність та результати роботи. Позитивним вважаємо те, що автор відзначає також існування чималих джерельних «резервів» як завдання для подальшого наукового пошуку. Загалом, проведений М. Сабінським огляд історіографії проблеми та джерельної бази дослідження засвідчив глибоке знання означеної теми та достатнє володіння ним методикою історіографічного дослідження.

Другий розділ книги «Грушевський – історик та громадсько-політичний діяч в рецепції української закордонної історіографії 1940–1965 рр.» зосереджений на висвітленні почат-

кового періоду діаспорного грушевськознавства. Цілком виправдано М. Сабінський акцентує увагу на ідеологічних дискусіях у тогочасній українській закордонній спільноті, вказуючи їх безпосередній вплив на історіографічний дискурс. У висліді така інструменталізація спадщини автора «Історії України-Руси» призвела до чималої ідеологізації українознавчих дискусій, що найбільше впадала у вічі в разі спроби реконструкції політичної біографії героя дослідження. Разом із тим автор вміло відготовує появу та наростання суто наукознавчих тенденцій у грушевськознавчому дискурсі, виправдано пов'язуючи їх із впливами західної соціогуманітаристики. У висновках М. Сабінський переконливо твердить, що тогочасне динамічне осмислення феномену національного служіння М. Грушевського зумовило подальшу інституціалізацію присвячених йому студій.

Третій розділ «Столітній ювілей Михайла Грушевського: заходи, історіографічний репертуар, дискусії» сфокусований на центральній події діаспорного грушевськознавства – відзначенні століття Великого Українця, що дало історіографічний поштовх стрімкій інституціалізації нової міждисциплінарної галузі. І в цьому випадку М. Сабінський звертає доречну увагу на політико-ідейні дискусії в діаспорній спільноті, що розділилася на прихильників і скептиків вшанування ювілею визначного історика. Втім, наполегливі просвітницькі зусилля Л. Винара та його колег, об'єднаних довкола створених ним журналу «Український історик» і Українського історичного товариства, як аргументовано показує дослідник, поступово долали сформовані в добу Визвольних змагань стереотипи. У підсумку постало академічне грушевськознавство, що й дотепер є однією з найбільш динамічних галузей української історіографії.

Своєчасність дисциплінарної ініціативи Л. Винара засвідчили темпи та полідисциплінарність грушевськознавчого пошуку протягом поювілейного двадцятиліття, чому відведена остання частина рецензованого монографічного дослідження. Важливо, що М. Сабінський насамперед звертається до теоретичного аспекту своєї теми і всебічно реконструює становлення грушевськознавства – від артикуляції Л. Винаром ідеї до формування ним же повноцінної дисциплінарної структури нової галузі. Слушність спостережень автора засвідчили останні підрозділи четвертої частини книги, в яких докладно відтворено поглиблення і розширення проблематики історіографічної та суспільно-політичної грушевськїани, що її опрацьовували закордонні українознавці протягом 1968–1989 рр. Важливим свідченням історіографічної культури М. Сабінського є те, що він не лише пише про здобутки, але й влучно діагностує пізнавальні ліміти діаспорного грушевськознавства.

У завершальній частині М. Сабінський узагальнює позиції основних розділів монографії і виносить на суд читача обґрунтовані та вмотивовані висновки. Стисло, в розрізі цілої теми, він наводить синтетичне бачення провідних тенденцій української закордонної історіографії в аспекті інтерпретації її представниками ключових проблем життя та діяльності М. Грушевського. Варто вітати виділення автором перспективних напрямів для подальших досліджень. Характерно, що авторські пропозиції мають не лише історіографічний характер, а й орієнтовані на розширення джерельної бази.

Загалом, позитивно оцінюючи рецензовану книгу, потрібно зазначити, що вона не позбавлена деяких упущень.

Під час аналізу історіографії досліджуваної проблеми з поля зору автора випала низка важливих для його праці текстів. Звернемо увагу на важливі інтерв'ю Ігоря Гирича з Омеляном Прицаком та Ярославом Дашкевичем, опубліковані в редактованому київським ученим журналі «Старожитності» за 1992 р. Також важливо було опрацювати концептуальну статтю І. Гирича «Біля джерел наукового грушевськознавства» (На службі Клію. Збірник наукових праць на пошану Л.-Р. Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності. Київ-Нью-Йорк-Торонто-Париж-Львів, 2000. С. 85–93).

Визнаючи достатню повноту узагальненої М. Сабінським джерельної бази, разом із тим відзначимо, що в роботі відсутній аналіз архівних колекцій закордонних українознавців, які були передані на збереження в Україну (насамперед Л. Винара, О. Оглоблина та О. Прицака).

У визначенні автором верхньої хронологічної межі дослідження спостерігається деяка плутанина, адже іноді вказується 1989 р., а не 1991-й, коли Україна здобула незалежність і доробок діаспорних інтелектуалів отримав належне поширення на материкових теренах. У цьому аспекті логіка автора праці вимагає спеціального пояснення.

У тексті книги цілком доречно широко використовується основоположне для розуміння теми поняття «грушевськознавство» (причому воно вживається в найрізноманітніших формах і словосполученнях). Поряд із ним автор використовує як синонімічне поняття «грушевськіана». На нашу думку, між указаними поняттями все ж існують суттєві семантичні та змістові відмінності. Цікаво, як автор розуміє відмінності між цими поняттями.

У монографії автор часто послуговується поняттям «рецептивна грушевськіана», але не пояснює зміст, яким воно наповнене.

Проте висловлені зауваження мають здебільшого рекомендаційний характер та істотно не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої праці. Книга М. Сабінського засвідчує солідний фаховий рівень, адже він зібрав та опрацював різноплановий і обширний джерельний матеріал. Запропоновані ним висновки вносять якісно нове розуміння специфіки рецепції творчої спадщини М. Грушевського в діаспорній історіографії. Загалом, монографія М. Сабінського – самостійне дослідження на актуальну наукову проблему, яка має не лише вузьконаукове, але й прикладне значення в теперішньому суспільному житті України. З огляду на це вона, без сумніву, буде затребувана у фаховому середовищі.